

СЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 159.973

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-19>**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ
ОСОБЛИВОСТЕЙ У РАЗІ АУТИСТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**Крикуненко Юлія Олександрівна,
аспірант*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*

kja23@ukr.net

orcid.org/0000-0003-0736-001X

Ефективність процесу соціалізації дитини з розладами аутистичного спектра залежить від низки складних невирішених питань, а також від теоретико-методологічного розроблення корекційних програм. Незважаючи на велику кількість праць, які присвячені дослідженню різних аспектів розвитку дітей з РАС, необхідно констатувати, що у вітчизняній та зарубіжній літературі так і не сформовано усталеної, повноцінної дефініції з цього питання.

Мета статті – огляд теоретичного аспекту дослідження мовленнєвих особливостей у разі аутистичних порушень у дітей дошкільного віку. Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури щодо проблеми виникнення РАС, його сутності, мовленнєвих особливостей і комунікативної взаємодії дітей з оточуючими. Охарактеризовані прояви мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, які впливають на процес соціалізації. Розглянуто різноманіття особливостей поведінки дітей з РАС та характерні риси особистості.

Встановлено, що розлади аутистичного спектра у дітей мають низку характерологічних особливостей розвитку та поведінки, які не притаманні іншим нозологіям, а саме: стереотипність рухів та проявів, порушення комунікації (вербальної та невербальної), регідність інтересів, відсутність зацікавленості у взаємодії з оточуючими. Більшість науковців прийшли до думки, що РАС – це специфічний стан розвитку дитини, який проявляється у сенсорно-перцептивних розладах та дефіциті, а тому потребує детального вивчення та розроблення корекційних методик, які дадуть можливість корегувати розвиток особистості. Виявлено, що дошкільники з розладами аутистичного спектра мають низку труднощів у встановленні соціальної взаємодії, що пов'язано з характерологічними особливостями розвитку, суттєво впливає на процес соціалізації дитини у суспільство. Дослідники зазначали, що інклюзивна освіта дітей з РАС повинна базуватися на двох напрямках: корекції поведінки та формування навичок та умінь. Методи корекції повинні розроблятися індивідуально шляхом комплексного підходу до стану особистості.

Ключові слова: аутистичні порушення, РАС, мовленнєвий розвиток, комунікативна діяльність, соціалізація.

**THEORETICAL ANALYSIS OF THE STUDY OF SPEECH FEATURES
IN AUTISTIC DISORDERS IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE**Krykunenکو Yuliia Oleksandrivna,
Postgraduate Student*Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*

kja23@ukr.net

orcid.org/0000-0003-0736-001X

The effectiveness of the process of socialization of a child with autism spectrum disorders depends on a number of complex unresolved issues, as well as on the theoretical and methodological development of correctional programs. Despite the large number of works devoted to the study of various aspects of the development of children with ASD, it should be noted that in the domestic and foreign literature has not formed an established, full definition of this issue.

The purpose of the article is to review the theoretical aspect of the study of speech features in autistic disorders in preschool children. The analysis of domestic and foreign literature on the problem of RAS, its essence, speech features and communicative interaction of children with others. Manifestations of speech development in preschool children with autism spectrum disorders that affect the process of socialization are characterized. The variety of behavioural features of children with ASD and personality traits are considered.

It is established that autism spectrum disorders in children have a number of characterological features of development and behaviour that are not inherent in other nosologies, namely: stereotyped movements and manifestations, communication disorders (verbal and nonverbal), regression of interests, lack of interest in interacting with others. Most scientists have come to the conclusion, that RAS is a specific state of a child's development, which manifests itself in sensory-perceptual disorders and deficits, and therefore requires detailed study and development of corrective techniques that will allow to correct personality development. It was found that preschoolers with autism spectrum disorders have a number of difficulties in establishing social interaction, which is associated with the characteristics of development, and significantly affects the process of socialization of the child in society. The researchers noted that the inclusive education of children with ASD should be based on two areas: behaviour correction and the formation of skills and abilities. Correction methods should be developed individually through a comprehensive approach to the individual.

Key words: autistic disorders, ASD, speech development, communicative activity, socialization.

Вступ

В останнє десятиліття спостерігається активне зацікавлення суспільства проблемою розладів аутистичного спектра. Ці питання хвилюють дослідників, науковців, державних діячів та батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Важливу роль у цьому питанні відіграє тяжкість розвитку дітей з РАС. Велика кількість питань залишається без точної відповіді, це стосується: етіології розладу, різкого зростання поширеності його та невелика кількість висококваліфікованих спеціалістів, не досить досліджені особливості мовленнєвого розвитку, а особливо окремі складники комунікативної діяльності, відсутність сучасних українських запатентованих та апробованих методик, які б надавали якісну корекційну допомогу дітям з РАС. Проведений аналіз дає змогу констатувати, що дослідницьке поле відкрито для нових спроб вирішення зазначених проблем.

Для дітей з розладами аутистичного спектра характерні різні порушення, які тісно пов'язані з особливостями соціальної взаємодії і комунікації, саме вони впливають на можливість дитини жити повноцінним життям та призводять до ізоляції. Мовлення – важлива складова частина розвитку дитини, саме тому велика кількість дослідників приділяє увагу цьому аспекту становлення особистості.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Для ефективного процесу соціалізації кожна дитина повинна володіти мовленням, яке є умовою спілкування з оточуючими. На думку Е. Сепіри, «мова – потужний фактор адаптації у суспільстві». Для дітей з розладами аутистичного спектра характерні різні прояви мовленнєвих особливостей, які досить часто відрізняються ступенем вираженості від здатності легко вступати в комунікацію з оточуючими до повної втрати можливості спілкуватися.

Вивченням мовленнєвих особливостей у разі аутистичних спектрів у дітей займалися як зарубіжні, так і вітчизняні

вчені: К. Лебединська, О. Ткач, М. Шеремет, Д. Шульженко, Т. Куценко, О. Купчак, Н. Базима, К. Островська, Х. Качмарик, Л. Дробіт, Т. Козій, Д. Велюш І. Недозим та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз досліджень мовленнєвих можливостей дітей дошкільного віку з аутистичними порушеннями.

Завдання статті – охарактеризувати особливості формування мовленнєвих процесів дітей з РАС.

2. Методологія та методи

Нині постає досить актуальне питання стосовно включення дітей з різними нозологічними особливостями у соціум та освітній простір. Все це вимагає організованого індивідуального підходу до виявлення характерологічних рис дітей, які мають аутистичні порушення, що потребує якісного підходу до підбору корекційних методик, абілітації та розвитку такої дитини. Особливо гостро постає питання вчасної та якісної ранньої педагогічної діагностики, які дадуть змогу виявити специфіку розвитку кожної дитини, що дозволять виокремити найбільш ефективні методи корекції.

3. Результати та дискусії

Сучасне розуміння феномена «аутистичні порушення» досить складне. Це пов'язано з багатьма чинниками: періодичний перегляд класифікацій порушення, відсутність точних причин виникнення у дітей, відсутність якісних сучасних українських сертифікованих методик, які дозволять проводити корекцію та абілітацію розвитку дітей з аутистичними порушеннями, відсутні спеціалісти, які готові вчасно діагностувати стан дитини. Все це призводить до того, що такі діти певний час перебувають в ізоляції від суспільства або залишаються в такому стані надовго, що обтяжує долю такої особистості та її родини.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, більш ніж 25% дітей у всьому світі мають розлади аутистичного спектра. Більшість з них не мають можливості отримати якісну та кваліфіковану допомогу, особливо це стосується дітей, які прожива-

ють у невеликих містах та селах. За даними Міжнародної програми з оцінювання освітніх послуг (Pisa) 2019 р., освітня відстань, яка існує між дітьми із сільської місцевості та містами, становить майже 2 роки.

Аутистичні порушення належать до категорії найбільш поширених особливостей розвитку дитячої популяції, які істотно змінюють траєкторію розвитку та впливають на комунікативні можливості дитини. Розлади аутистичного спектра охоплюють низку специфічних особливостей розвитку та поведінки: порушення вербальної та невербальної комунікації, соціальної взаємодії, стереотипність рухів та ригідність інтересів.

Підходи до характерологічних особливостей РАС протягом усіх 80 років постійно змінювалися. Стан розвитку, який був описаний Л. Каннером у 1943 р., постійно піддається перегляду та змінам до підходів корекції. Автор першим охарактеризував клінічну картину, яка спостерігається у разі розладів аутистичного спектра. Каннер акцентував свою увагу на особливостях порушення мовленнєвого розвитку. Він наголошував на формуванні комунікативної сторони мовлення досліджуваних, дії яких не були спрямовані на соціальну взаємодію з оточуючими, у разі коли мовлення було відсутнє повністю, Л. Каннер відзначав відсутність компенсаторних можливостей у вигляді жестів або міміки, що суттєво впливало на розвиток та формування особистості.

Клінічна картина розвитку, яка спостерігається у дітей з розладами аутистичного спектра, характеризується особливостями відчуження від реального світу. Для дошкільників з РАС характерними є неможливість спілкуватися з оточуючими людьми, неможливість повторювати за дорослим, що є фундаментальною складовою частиною навчальної діяльності, відсутня реакція до умов (комфортних або некомфортних).

На думку В. Вітюк та Л. Тарасюк, основа, на якій ґрунтується несформованість комунікативної функції, – «хворобливий невротичний досвід», відсутність досвіду спілкування з оточуючими в ранньому віці та ситуація, яка не сприяє користуванню мовленням.

Прояви відхилень мовленнєвого розвитку у дітей з розладами аутистичного спектра дуже різнобарвні. У кожній дитини спостерігається своя траєкторія становлення. Шаблон клінічної картини у разі цього стану відсутній. Міжнародні діагностичні методики приділяють свою увагу поведінковим проявам, акцентуючи також на етіології та патогенетичних показниках.

Т. Куценко вважає, що «комунікативні проблеми у разі розладів аутистичного спектра є більш складними порівняно з таким у разі мовленнєвих розладів». Саме тому можна спостерігати у дітей з РАС широкий спектр особливостей розладів експресивного мовлення.

Корекція мовленнєвих особливостей у разі аутистичних порушень повинна бути ціленаправлена в кожному окремому випадку. З цією метою слід враховувати етіологію, патогенетичні показники та динаміку, яка спостерігається в кожній клінічній картині розвитку дитини дошкільного віку з розладами аутистичного спектра.

Розвиток імпресивного та експресивного мовлення у дітей з РАС суттєво відрізняє їх від однолітків. Батьки починають звертати свою увагу, коли дитина досягає дворічного віку. Особливості розвитку наявні раніше, але родина не помічає або намагається уникати, а саме: крик дитини складно диференціювати, відсутність гуління, невиразність звуків, які використовуються, відсутня імітація за дорослим.

Н. Жукова, Е. Мастюкова та Т. Філічева акцентували увагу на те, що дитина з аутистичними порушеннями неточно використовує жести та інтонацію та не намагається виконувати прості інструкції дорослого. Ці показники унеможливають будування простих комунікативних актів у ранньому віці.

Т. Куценко у своїй праці вказував, що розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок – дуже складний процес у дитини з РАС, він охоплює період раннього віку і суттєво впливає на становлення особистості в майбутньому, унеможлиблює якісне формування академічних навичок.

О. Купчак стверджував, що порушення процесу спілкування у дітей з розладами аутистичного спектра виокремлюється в двох різновидах: комунікативному дефіциті та комунікативній екзальтації. Комунікативний дефіцит спостерігався у дітей з гіпокомунікативністю, які не проявляли зацікавленості до оточуючого світу та не намагалися встановлювати контакти та соціальні зв'язки з людьми. Комунікативна екзальтація – діаметрально інший стан у дитини з РАС, який характеризувався гіперкомунікативністю, надлишковою емоційністю та розгальмованістю. Автор звертав увагу на наявність в обох випадках порушення мотиваційного складника у мовленнєвій діяльності (Купчак, 2011).

Н. Базима у своїй праці зазначала, що аутистичні порушення мають різноманітні форми прояву, що впливає на соціальний, когнітивний та мовленнєвий розвиток, що

позначається на різних сферах функціонування психіки дитини. Вона відзначала, що психічний розвиток спостерігається у «особливих умовах» з порушеннями чутливості організму дитини та відсутності регуляції поведінкових проявів.

Для дітей з розладами аутистичного спектра характерні: усамітнення, відсутність намагання встановити комунікативні зв'язки з оточуючими, схильність до стереотипної поведінки, відчуження від навколишньої дійсності, слабкість емоційної реакції стосовно близької людини (матері чи батька), наявність ритуалів, зниження реакції на подразники та підвищена тривожність. Нестача навичок, які орієнтовані на соціальні стимули, низька концентрація уваги, відсутність наслідування призводять до значних труднощів у спілкуванні.

Аутистичні порушення мають яскраву спектральність, що відрізняє їх від інших станів, типові симптоми та прояви можуть комбінуватися і різнитися за ступенем тяжкості. Розлади спектра аутизму – це не окремий стан, а комбінація розладів, що впливає на когнітивний, мовний та емоційний розвиток, накладаючи відбиток на будову соціальних зв'язків з оточуючими. Більшість науковців схиляються до думки, що патерни симптомів цього стану, рівень можливостей кожної дитини та динаміка розвитку призводять до наявності різноманітних комбінацій та налічують різні ступені тяжкості порушення.

Л. Рибченко зазначав важливість включення дітей з розладами аутистичного спектра в дошкільний освітній простір, що позитивно вплине на розвиток особистості, рівень комунікативних умінь та процес соціалізації.

Розлади аутистичного спектра – одне з найтяжчих порушень повноцінного розвитку особистості, для якого характерні низка особливостей комунікативних та соціальних навичок, стереотипність інтересів та патерність поведінки. Прояви дітей з РАС яскраво відрізняються від однолітків, для них характерні сенсорно-перцептивні розлади та дефіцити. Слід зазначити, що сюди належать гіпо- та гіперсенситивність до подразників і стимулів оточуючого середовища, вибірковість уваги та низький рівень переключання, що сповільнює формування когнітивних, моторних, мовленнєвих навичок і спостерігається в регуляції та плануванні поведінки.

К. Островська, Х. Качмарик, Л. Дробіт наголошували на важливості комплексної діагностики, яка буде торкатися як медичних показників, так і лабораторно-інструментального обстеження. Всебіч-

ний скринінг дозволить надалі ефективно організувати корекційну допомогу дитині з аутистичними порушеннями (К. Островська, Х. Качмарик, Л. Дробіт, 2017).

У своїх монографії Д. Шульженко зазначала, що інклюзивна освіта дітей з РАС – система корекційно спрямованих методів на запобігання особливостей прояву аутистичного спектра порушень засобами навчально-виховного процесу. Метою корекції є послаблення різнобарвних порушень, які спостерігаються у разі аутистичного спектра та посилення когнітивних, комунікативних навичок особистості.

Л. Колупаєва, О. Таранченко у своїй праці звертали увагу, що діти з аутистичними розладами мають особливості розвитку мовлення та труднощі в побудові соціальних стосунків з оточуючими людьми. Автори наголошували про відсутність єдиного критерію РАС та звертали увагу на невизначеність певних важливих симптомів для діагностування цього стану (Л. Колупаєва, О. Таранченко, 2019).

Сучасний розвиток педагогічної та корекційної науки активно сприяє дослідженню особливостей розвитку дітей з РАС, що спостерігається в працях. У результаті вивчення й аналізу сучасних літературних джерел ми дійшли висновку, що наукові розробки в останні десятиліття характеризуються підвищеною зацікавленістю до дослідження проблем навчання, корекції, а особливо соціалізації дітей з розладами аутистичного спектра в освітній простір, на це вказує велика кількість публікацій сучасних науковців: Н. Базими, О. Купчак, Т. Куценко, Д. Шульженко, Л. Колупаєва, О. Таранченко, К. Островської, Х. Качмарик, Л. Дробіт та ін.

Висновки

Слід підкреслити, що ефективна корекційна допомога дитині з аутистичними порушеннями вимагає вчасної та комплексної діагностики. Корекція розвитку мовлення дітей з РАС залежить від роботи логопеда, дефектолога, невролога, психіатра, реабілітолога та ін. педагогів, які повинні супроводжувати дитину. Саме ці аспекти ми плануємо досліджувати та висвітлювати більш детально у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 304 с.
2. Логопедія : підручник / За ред. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.
3. Островська К.О., Качмарик Х.В., Дробіт Л.Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного

спектра : навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2017. 124 с.

4. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.

5. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. Київ, 2009. 385 с.

REFERENCES

1. Kolupaeva, A.A. (2019). Bringing children together with special educational needs in an inclusive middle: a basic methodical book / A.A. Kolpayeva, O.M. Taranchenko. Kharkiv: Vidavnystvo "Ranok", 304 s.

2. Speech therapy. Pidruchnik / Ed. M.K. Sheremet. Kyiv: Vidavnichy Dim "Slovo", 2015. 776 p.

3. Ostrovska, K.O., Kachmarik, H.V., Drobit, L.R. (2017). Fundamentals of diagnostics of children with autism spectrum disorders. Navchalnyy posibnik. Lviv: Vidavnichy Center of the Lviv National University named after Ivan Franko. 124 p.

4. Skripnik, T.V. (2010). Phenomenology of autism: Monograph. Kyiv: Vidavnitstvo "Fenix". 320 s.

5. Shulzhenko, D.I. (2009). Fundamentals of Psychological Correction of Autistic Disorders in Children. Kyiv. 385 s.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.

The article was received 15 December 2020.